

Przemiany społeczne wśród wspólnot muzułmańskich w Bośni i Hercegowinie oraz Bułgarii w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku. Studia porównawcze

**Grant OPUS 20 Narodowego Centrum Nauki
2020/39/B/HS3/01717**

Kształtowanie nowoczesnej tożsamości narodowej i modernizacja na Bałkanach w XIX w. były ściśle związane z próbami reformowania Imperium Osmańskiego, a następnie upadkiem panowania sułtana na tym obszarze. Procesy te nabrały szczególnego wymiaru na dwóch obszarach: w Bułgarii oraz Bośni i Hercegowinie, których dzieje w pewnych aspektach można uznać za paralelne. Przez długi okres czasu obie te prowincje odgrywały rolę osmańskiego pogranicza, co determinowało powstanie tam licznych wspólnot muzułmańskich z bogatymi oraz wpływowymi elitami. Lata 60. były okresem wprowadzania intensywnych reform zakładających program wszechstronnej transformacji gospodarczej i społecznej – w Bośni przez administrację Topala Šerifa Osmana, w północnej Bułgarii zorganizowanej w wilajet dunajski przez Midhata Paszę. Modernizacja związana była z budową nowych dróg, linii telegraficznych, kolei, szkół czy rekonstrukcji miast, czemu towarzyszyły istotne procesy społeczne: zwiększał się udział chrześcijan w administracji, prasa zyskiwała na popularności, wprowadzano nowe metody w edukacji. Wyniszczający kryzys lat 1875–1878 zatrzymał te procesy – był to okres chaosu na całych Bałkanach. Pokój został zaprowadzony dopiero przez Austro-Węgry w przypadku Bośni i Hercegowiny, a w Bułgarii przez interwencję rosyjską. Na mocy postanowień traktatu berlińskiego z 1878 r. na interesujących nas obszarach wprowadzono nową administrację. Ziemie bułgarskie zostały podzielone na zależne od Imperium Osmańskiego Księstwo Bułgarii i Rumelię Wschodnią, które w 1885 r. zostały zjednoczone i funkcjonowały od tej pory jako jednolite bułgarskie państwo narodowe. Bośnia i Hercegowina znalazła się pod okupacją austro-węgierską, która miała trwać do 1908 r., kiedy prowincja ponownie miała powrócić pod kontrolę Wysokiej Porty – tak się nie stało, a Wiedeń ogłosił jej aneksję. Rząd w Sofii wykorzystał ten moment do ogłoszenia niepodległości Bułgarii. Od 1878 r. nowe władze na obu terytoriach kontynuowały program modernizacji rozpoczęty w latach 60., który w wielu aspektach nabrał dodatkowej dynamiki – europeizacja była widoczna na każdym kroku: w architekturze, podziałach społecznych, rozwoju biurokracji, codziennym życiu i modzie, rolnictwie, edukacji. Nowa rzeczywistość była naznaczona również szeregiem zjawisk negatywnych, które nie były wyłącznie związane ze starymi grzechami poosmańskiego życia publicznego, ale także z nowymi kwestiami: w Bułgarii wynikającymi z projektu budowy państwa narodowego, w Bośni z systemu obcej okupacji. Reformy oddziaływały w sposób istotny na całą ludność tych ziem, w tym na społeczność muzułmańską, która z dekady na dekadę się kurczyła: od lat 60. do 1914 r. na ziemiach bułgarskich odsetek wyznawców islamu spadł z 40 do 14%, w Bośni i Hercegowinie zaś z 50 do 35%.

Celem projektu jest realizacja badań nad przemianami społecznymi wśród bałkańskich muzułmanów w drugiej połowie XIX w. w oparciu o przypadek Bośni i Hercegowiny oraz ziem bułgarskich z wykorzystaniem metody porównawczej. Zespół będzie prowadził analizy procesów modernizacji i kształtowania tożsamości narodowych wśród muzułmanów oraz wskazywał na te przemiany, które były typowe dla całego regionu (przez identyfikowanie cech wspólnych dla obu obszarów) oraz na te, które były specyficzne tylko dla wspólnoty bośniackiej bądź bułgarskich (przez prezentowanie różnic między nimi). Przed przystąpieniem do studiów, należy będzie przeanalizować stan badań bałkańskiej, tureckiej oraz zachodniej historiografii w tym zakresie. Oczekujemy, że projekt będzie stanowił impuls do rozwoju badań nad muzułmanami bałkańskimi bądź przynajmniej będzie stymulował dyskusję na ten temat.

Pogłębione **badania** dotyczące bałkańskich muzułmanów w drugiej połowie XIX i na początku XX w. oprą się na konfrontacji ocen formułowanych przez dotychczasową historiografię z informacjami zawartymi w źródłach pierwotnych, a kolejno na przeprowadzeniu studiów nad tematami, które do tej pory były zaniedbane. Wymaga to kwerend archiwalnych oraz rozszerzenia bazy źródłowej, co jest związane z tym, że jednym z głównych celów badawczych będzie poszukiwanie oraz wykorzystanie nowych materiałów.

Tłumacząc **przyczyny** podjęcia badań, należy podkreślić, że w czasie gdy Europa boryka się z problemami emigracji, często z krajów muzułmańskich, istotne jest prześledzenie jak wspólnoty sunnickie adoptowały się w przeszłości do technologicznych i społecznych innowacji, z którymi stykały się za pośrednictwem chrześcijan. Omawiane kraje bałkańskie miały diametralnie inne podejście do swoich muzułmańskich obywateli. Inną kwestią jest podejście prezentowane przez samych wyznawców islamu, którzy w Bośni generalnie pozytywnie przyjęli władzę habsburską, w przeciwieństwie do Bułgarii, gdzie muzułmańskie elity początkowo odrzuciły współpracę z nowym rządem, uznanym za wrogi wobec nich.

Efekty naszych badań będą związane z pionierskimi ustaleniami, gdyż do tej pory historiografia (jugosłowiańska, bułgarska, turecka, zachodnia) nie podjęły próby porównania muzułmanów z różnych krajów bałkańskich w kontekście modernizacji oraz budzenia się tożsamości narodowej na przełomie XIX i XX w. Porównanie przemian społecznych pozwoli nam lepiej zrozumieć, jak bośniaccy i bułgarscy muzułmanie reagowali na zmieniające się realia polityczne i społeczne. Projekt będzie obejmował obszerne badania, których rezultaty zostaną opublikowane w języku angielskim w monografii i serii artykułów.

Zespół grantowy:

dr Krzysztof Poppek, Uniwersytet Jagielloński
dr Tomasz Jacek Lis, Uniwersytet Jagielloński
dr Amila Kasumović, Uniwersytet w Sarajewie
dr Aleksandar Zlatanov, Uniwersytet św. Klimenta Ochrydzkiego w Sofii
mgr Agnieszka Lesiczka, Uniwersytet Warszawski